

2025. 12 (6)

Asian Journal

"STEPPE PANORAMA"

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2025 ж. 5 сәуірде тіркелген. Тіркеу нөмірі № KZ91VPY00116246. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих, этнология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025
© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті. (АҚШ)

Жаркен Айгүл Мәлікқызы — тарих ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Томохико Уяма — PhD, Хоккайдо университетінің Славян және Еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония)

Ян У. Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, Калифорния университетінің профессоры (АҚШ)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қайпбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство
о регистрации:

№ KZ91VPY00116246 от 03.04.2025 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки:
история, этнология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Сайт журнала: <https://ajspiie.com>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025
© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, Депутат Мажилиса Парламента РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Жаркен Айгуль Маликовна — доктор исторических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва. (Казахстан)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского Национального университета им. аль-Фараби. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

Томохико Уяма — PhD, профессор Центра славяно-евразийских исследований Хоккайдского университета (Япония)

Ян Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, профессор Калифорнийского университета (США)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology" of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. KZ91VPY00116246 dated 03.04.2025. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history, ethnology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Journal website: <https://ajspiie.com>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Member of the Mazhilis of the Parliament of the RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ian W. Campbell — PhD, Professor at the University of California (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Al-Farabi Kazakh National University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

Tomohiko Uyama — PhD, Professor at the Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University. (Sapporo, Japan)

Zharken Aigul — Doctor of Historical Sciences, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University. (Kazakhstan)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ / ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Published in the Republic of Kazakhstan
Asian Journal “Steppe Panorama”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 12. Is. 6, pp. 1824-1833, 2025
Journal homepage: <https://ajspiie.com>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_6_1824-1833

ENDO- AND EXO-ETHNONYMS OF THE KAZAKH PEOPLE IN RUSSIAN HISTORIOGRAPHY OF THE SECOND HALF XVIII – EARLY XX CENTURIES

*Gauhar M. Syzdykova*¹

¹Ozbekali Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University
(A. Baytursynov Str., 13, 160012 Shymkent, Republic of Kazakhstan)
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
<https://orcid.org/0009-0005-9483-8860>. E-mail: gaukhar.syzdykova@mail.ru

© Valikhanov IHE, 2025

© Syzdykova G.M., 2025

Abstract. *Introduction.* The works of Russian researchers of the second half of the 18th – early 20th centuries provide characteristics of various aspects of the geography, history, and ethnography of the Kazakh steppe. It should be noted that Russian historiography pays special attention to certain issues of traditional culture, that is, the ethnography of the Kazakh people. An important place was occupied by the issue of endo- and exo-ethnonyms of the Kazakh people. This article is devoted to the study of the place and role, as well as the specifics of this issue in Russian historiography. *Goals and objectives.* The goal of the article is to identify the main positions and directions in the study of endo- and exo-ethnonyms of the Kazakh people in Russian historiography. *Results.* In the course of the study, examining works related to the ethnonyms of the Kazakh ethnic group in Russian historiography of the second half of the 18th – early 20th centuries, the author of the article comes to the conclusion that researchers noted a strong national identity of the Kazakh people, reflected in the ethnonyms of the Kazakh ethnic group. It should be particularly noted that although the ethnonym “Kirghiz” was used in Russian to refer to the Kazakh and Kyrgyz peoples, Russian historiography has specifically reflected the differences between these two peoples. *Conclusion.* Despite the vastness of the Kazakh ethnic territory, the Kazakh ethnic group, with a distinct ethnoethnonym, emerged from various centuries-long ethnogenetic processes in the steppe zone of Eurasia based on the similar languages and cultures of Turkic tribes, as well as the similar lifestyle of non-Turkic Mongolian and other elements.

Keywords: Kazakh steppe, Kazakhs, Kyrgyz, endoethnonym, exoethnonym, ethnic history, Russian historiography

For citation: Syzdykova G.M. Endo- and exo-ethnonyms of the Kazakh people in Russian historiography of the second half XVIII – early XX centuries // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Vol. 12. No. 6. Pp. 1824-1833. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_6_1824-1833

XVIII ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – XX ҒАСЫРДЫҢ БАС КЕЗЕҢІНДЕГІ РЕСЕЙ ТАРИХНАМАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭНДО- ЖӘНЕ ЭКЗОЭТНИМДЕРІ

Гаухар Майсуровна Сыздыкова¹

¹Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
(13-үй, А. Байтұрсынов көш., 160012 Шымкент, Қазақстан Республикасы)
Философия ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)
<https://orcid.org/0009-0005-9483-8860>. E-mail: gaukhar.syzdykova@mail.ru

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Сыздыкова Г.М., 2025

Аңдатпа. *Kipicne.* XVIII ғ. екінші жартысы – XX ғ. бас кезеңінде Ресей зерттеушілерінің еңбектерінде Қазақ даласының географиясы мен тарихының, сондай-ақ этнографиясының әртүрлі аспектілері сипатталды. Бұл ретте ресей тарихнамасында қазақ халқының дәстүрлі мәдениетіне, яғни, этнографиясына байланысты сан алуан мәселелерге ерекше көңіл бөлінгендігін атап өткен жөн. Солардың ішінде қазақ халқының эндо- және экзоэтнонимдер мәселесі де елеулі орын алады. Бұл мақала аталмыш мәселенің ресей тарихнамасындағы орны мен рөлін және ерекшеліктерін зерттеуге арналған. *Зерттеудің мақсаты мен міндеттері.* Мақаланың мақсаты Ресей тарихнамасындағы қазақ халқының эндо- және экзоэтнонимдерін зерттеудегі негізгі ұстанымдар мен бағыттарды анықтау болып табылады. *Нәтижелер.* Зерттеу барысында мақала авторы XVIII ғасырдың екінші жартысы – XX ғасырдың бас кезеңіндегі орыс тарихнамасындағы қазақ этникалық тобының этнонимдеріне қатысты еңбектерді талдай отырып, зерттеушілер қазақ халқының күшті ұлттық бірегейлігін атап өткені, бұл қазақ этникалық тобының этнонимдерінде көрініс тапқаны туралы қорытындыға келеді. Сонымен бірге осы ретте ерекше екшеп айтар жайт - қазақ және қырғыз халықтары үшін орыс тілінде ортақ «қырғыз» («киргиз») этнонимі қолданылса да, ресей тарихнамасында осы екі халық арасындағы нақты айырмашылықтың көрініс тапқандығын айта кету жөн. *Қорытындылар.* Қазақтардың этникалық территориясы ұланғайыр болғандығына қарамастан, Еуразияның географиялық кеңістігінің далалық аймағындағы ғасырлар бойы жүрген әртүрлі этногенетикалық үрдістердің барысында түркі ру-тайпаларының ұқсас тілдері мен мәдениетінің, сондай-ақ түркі этникалық қауымдарына жатпайтын моңғол және т.б. рулардың ұқсас өмір салтының негізінде нақты эндоэтнонимі бар қазақ этносы қалыптасты.

Түйін сөздер: Қазақ даласы, қазақтар, қырғыздар, эндоэтноним, экзоэтноним, этникалық тарих, ресей тарихнамасы

Дәйексөз үшін: Сыздыкова Г.М. XVIII ғасырдың екінші жартысы – XX ғасырдың бас кезеңіндегі Ресей тарихнамасындағы қазақ халқының эндо- және экзоэтнонимдері // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 6. 1824-1833 бб. (Қаз.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_6_1824-1833

ЭНДО- И ЭКЗОЭТНОНИМЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА В РОССИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII – НАЧАЛА XX В.

Гаухар Майсуровна Сыздыкова¹

¹Южно-Казахстанский педагогический университет имени Узбекали Жанибекова
(д. 13, ул. А. Байтұрсынова, 160012 Шымкент, Республика Казахстан)
кандидат философских наук, ассоциированный профессор (доцент)
<https://orcid.org/0009-0005-9483-8860>. E-mail: gaukhar.syzdykova@mail.ru

© ИИЭ имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Сыздыкова Г.М., 2025

Аннотация. *Введение.* В работах российских исследователей второй половины XVIII – начала XX в. дана характеристика различные аспекты географии, истории, а также этнографии Казахской степи. Следует отметить, что в российской историографии уделяется особое внимание отдельным вопросам традиционной культуры, то есть этнографии казахского народа. Важное место при этом занимал вопрос эндо- и экзоэтнонимов казахского народа. Данная статья посвящена исследованию места и роли, а также особенностей указанного вопроса в российской историографии. *Цель и задачи исследования.* Цель статьи – выявить основные позиции и направления в изучении эндо- и экзоэтнонимов казахского народа в российской историографии. *Результаты.* В ходе исследования изучая труды, связанные этнонимам казахского этноса в российской историографии второй половины XVIII – начала XX в., автор статьи приходит к выводу о том, что исследователи отмечали сильную национальную идентичность казахского народа, находившую отражение в этнонимах казахского этноса. При этом следует особо отметить то обстоятельство, что хотя в русском языке для обозначения казахского и кыргызского народов использовался этноним «киргиз», в российской историографии получили конкретное отражение различия между указанными двумя народами. *Выводы.* Несмотря обширность этнической территории казахов, в ходе различных многовековых этногенетических процессов в степной зоне географического пространства Евразии на основе сходных языков и культуры тюркских племен, а также сходного образа жизни нетюркских монгольских и др. элементов сформировался казахский этнос с четким этноэтнонимом.

Ключевые слова: Казахская степь, казахи, кыргызы, эндоэтноним, экзоэтноним, этническая история, российская историография

Для цитирования: Сыздыкова Г.М. Эндо- и экзоэтнонимы казахского народа в российской историографии второй половины XVIII – начала XX в. // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 6. С. 1824-1833. (На Каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_6_1824-1833

Кіріспе

Қазіргі уақытта 2025 жылғы ресми мәліметтерге сүйенсек, Қазақстан Республикасы тұрғындарының басым көпшілігін, яғни 71 %-ын қазақтар құрайды. Ежелден бері қазақтар Еуразияның батыстағы Каспий теңізінен шығыстағы Алтайға және оңтүстіктегі Шымкенттен солтүстіктегі Қызылжарға дейін созылған территорияны мекендеген. Осындай ұланғайыр аймақта қоныстанып отырған қазақтардың бұрыннан, әсіресе, XVIII ғасырдың екінші жартысынан бастап орыс авторларының зерттеу нысанына айналғанын ерекше атап өткен жөн. Жалпақ тілмен айтқанда, Ресей империясының тарапынан Еуразияның далалық аймағына ұйымдастырылған экспансиялық қозғалыстың барысында империяның ресми өкілдері қазақ жерін жан-жақты зерттеуге мәжбүр болды. Қазақ даласын география, тарих және этнография тұрғысынан зерттеу Ресей империясының билігіне практикалық мәліметтерді пайдалана отырып, өз билігін нығайтуға мүмкіндік берді. Бұл ретте орыс саяхатшылары, сондай-ақ, орыс әскери және мемлекеттік қайраткерлері қазақтар тұрған территорияның географиясы мен тарихын, этникалық құрамын және т.б. мәселелерді зерттеп, қазақ халқының этнографиясы жөнінде өте құнды материалдар жинастырды. Қарастырылып отырған проблеманы зерттеу ғылыми әрі әлеуметтік маңызға ие. Ғылыми тұрғыдан қарайтын болсақ, бұл этнология ғылымындағы белгілі бір халықтың, соның ішінде қазақ халқының, этногенезі мен этникалық тарихына байланысты мәселелерді анықтап, талдауға мүмкіндік береді. Мәселенің әлеуметтік жағына тоқталсақ, бұндай проблемаларды зерттеу қоғамдық ой-пікір саласындағы даулы мәселелерді шешуге септігін тигізеді.

Мақаланың мақсаты жоғарыда белгіленген кезеңдегі ресей зерттеушілерінің қазақ халқының эндо- және экзоэтнонимдеріне байланысты ұстанымдары мен бағыттарын зерттеу болып табылады. Бұл ретте ерекше айтар жайт – эндо- және экзоэтнонимдер туралы айтқанда,

біз советтік этнология ғылымында жасақталған терминдерге сүйеніп отырмыз. Осыған байланысты белгілі советтік ғалымы Ю.В. Бромлейдің айтуы бойынша, «өзін-өзі атау үшін қолданылатын сөзі [этноним] болмаған бірде-бір тайпа, жұрт, халық, ұлт жоқ. Мысалы, кривичтер, сиулар, эвенктер, каталондар, шотландтар, шведтер, украиндар, жапондар және т.б.... олардың бәрінде өз атаулары бар... Осы тұста әңгіме жалпы этнонимдер емес, этностардың өз атаулары, яғни эндоэтнонимдер жөнінде болып отыр. Геп басқа халықтардың тарапынан белгілі бір этносқа берілген этнонимдердің (экзоэтнонимдердің) көптеген жағдайларда эндоэтнонимдерге сәйкес келмейтіндігінде, бір-біріне де ұқсамайтындығында» (Бромлей, 1983: 45–46). Бұдан әрі көрсетілгендей, қарастылып отырған кезеңде қазақтар өздерін «қазақ» (эндоэтноним) деп атаса да, орыс тіліндегі деректерде, сондай-ақ әртүрлі басылымдарда (мақалалар, кітаптар және т.б.) қазақ халқын атау үшін «киргиз», «кайсақ», «казак-киргиз» және т.б. сөздер (экзоэтнонимдер) қолданылды.

Материалдар мен әдістер

Мақаланы жазу үшін қарастырылып отырған кезеңдегі П.И. Рычков, С.Б. Броневский, А.И. Левшин сынды және т.б. ресей зерттеушілерінің еңбектері пайдаланылды. Бір жақтан, аталмыш зерттеушілер әскери және мемлекеттік қайраткер болғандықтан, олардың ой-пікірлері Ресей империясындағы билік элитасы өкілдерінің ұстанымдарын көрсетеді. Екінші жағынан, ресей авторлары тарапынан жазылған ғылыми жұмыстар нақты түрде зерттеулердің негізгі бағыттарын айқындайды. Сонымен бірге олардың еңбектерінде қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті жөнінде, соның ішінде оның эндо- және экзоэтнонимдері жөнінде құнды мәліметтер бар. Өйткені XVIII ғасырдың екінші жартысы – XX ғасырдың бас кезеңінде Қазақ даласының сан алуан өңірлеріне қызмет бабымен барған ресей әскери адамдары және мемлекеттік қызметшілері қазақ халқының этнографиясына тікелей қатысы бар деректерді жинастырды. Бұл авторлардың кейін жарық көрген іргелі еңбектерінде көрініс тапты. Соның ішінде зерттеушілердің қазақ халқына байланысты этнонимдер мәселесіне назар аударғандықтарын да айту керек. Зерттеу барысында жинастырылған материалдарды интерпретациялау мақсатында текстологиялық, салыстыру және факторлық талдау әдістері қолданылды. *Текстологиялық әдіс* белгілі бір еңбек мәтінін зерттеуге және шығарма мәтінін жан-жақты қарастыру арқылы зерттеушінің ұстанымдарын, оның ой-пікірлерін, сондай-ақ, саяси әрі қоғамдық және ғылыми көзқарастарын (соның ішінде қазақ халқының эндо- және экзоэтнонимдері жөнінде) анықтауға мүмкіндік береді. Мақаладағы екі және одан да көп объектілерді салыстырып, олардың арасындағы ортақ атаулы мен ерекшеліктерді анықтау үшін *салыстыру әдісі* қолданылды. Және мақалада қолданылған *факторлық талдау әдісі* авторлардың ұстанымдары мен көзқарастарын және олардың қалыптасуына әсер еткен факторларды анықтайтын әдіс болып табылады. Бұл әдістер қарастырылып отырған мәселені тиімді талдауға мүмкіндік береді.

Талқылау

Қазіргі уақытта аталмыш тақырыптың кейбір аспектілерін қозғайтын еңбектердің қазақстандық және ресейлік зерттеушілердің қаламынан шыққандығын айта кету керек. Бірақ, бұл ретте ғылыми мақалалар негізінен «қазақ» ұғымына арналған (Самойлович, 1927; Көмеков, Султанов, 2017; Ускенбай, 2016; және т.б.). Мысал ретінде Қ. Ускенбайдың еңбегін келтіруге болады (Ускенбай, 2016). Атап айтсақ, зерттеуші Шығыс Дешті Қыпшақтың территориясында орын алған этносаяси үрдістердің нәтижесінде орта ғасыр кезеңіндегі авторлардың шығармаларында Қазақ хандығын атау үшін «қазақ» сөзінің қолданылғандығына ерекше назар аударады. Мысалы, оның айтуынша, XVI ғасырға жататын Ибн Рузбихан Исфаханидің парсы тілінде жазылған «Михман-наме-йи Бұхара» туындысында «била-и қазақ», «дар билад ва йурт-и қазақ», «малакат-и қазақ», «дийар-и қазақ» сияқты терминдер қолданылды (Ускенбай, 2016: 399–400).

XVIII ғасырдан бері қазақ жері Ресей империясының әскери-саяси экспансиясына ұшырады. Осы кезеңнен бастап ресей әскери әрі мемлекеттік қайраткерлерінің

шығармаларында Қазақстанның этнографиясы, географиясы, тарихы және т.б. жөнінде егжей-тегжейлі мәліметтер келтірілді. Соның ішінде ресейліктердің туындыларында қазақ халқының эндо- және экзоэтнонимдеріне байланысты ақпаратқа елеулі орын берілді. Бірақ, өкінішке қарай, қазіргі тарихнамада бұл мәселе өте аз зерттелген. Соған қоса, кейбір еңбектерде келісуге болмайтын тұжырымдаулар да бар. Мысал ретінде С.Н. Брежневаның «Ресей империясының құрамындағы Түркістан халықтары» (Брежнева, 2017) атты мақаласын келтірелік. С.Н. Брежнева қазіргі Қазақстанның Маңғыстау, Қызылорда, Түркістан, Жамбыл, Алматы және Жетісу облыстары, сондай-ақ Шымкент қаласы XIX ғасырдың екінші жартысында Ресей империясы тарапынан Орта Азияда құрылған Түркістан генерал-губернаторлығының құрамына кіргендігін айта отырып, аталмыш аймақтарды мекендеген халықтардың, соның ішінде қазақтардың да, этникалық санасына байланысты шындыққа жанаспайтын жаңсақ пікір білдіреді. Мысалы, автор Орта Азия халықтарының «этникалық санасы дамымаған немесе өне басталған кезінде болған», сондай-ақ «киргизы» – қазақ халқының жинақталған образы («собирательный образ») болып табылады» деген қорытынды шығарды (Брежнева, 2017: 1). Бірақ, бұдан әрі С.Н. Брежнева А.И. Левшиннің қазақтардың этнографиясына арналған еңбегіне сілтеме жасап, «ғалым (А.И. Левшин. – Г.С.) қазақтар («киргизы») өздерін «киргиз» деп атамайды...» деп жазады (Брежнева, 2017: 1). Осылайша С.Н. Брежневаның жазғандығын қисынға салсақ, қазақтардың ұлттық санасы дамымаған, алайда сонымен бірге қазақтардың нақты эндоэтнонимі бар деген қайшылықты қорытынды шығаруға болады.

Зерттеу нәтижелері

XVIII ғ. екінші жартысы – XX ғ. бас кезеңінде орыс авторларының қазақ халқының этнонимі мәселесіне ерекше көңіл бөлгендіктерін көруге болады. Мысал ретінде XVIII ғ. екінші жартысы кезеңінің орыс авторы П.И. Рычковтың «Орынбор топографиясы, яғни Орынбор губерниясының толық сипаттамасы» (Рычков, 1762) деп аталатын іргелі еңбегін келтірелік. Өзінің шығармасында автор Батыс Қазақстан мен Оңтүстік Орал аймағы, сондай-ақ Төменгі және Орта Еділ маңы өңіріндегі халықтардың саяси және әлеуметтік тарихы, және дәстүрлі мәдениетін сипаттай отырып, этнонимдерге, соның ішінде қазақ халқының эндо- және экзоэтнонимдеріне байланысты мәселелерге де назар аударады. Бұл ретте қазақтар мен татарларға, сондай-ақ, башқұрттарға бір-бірін түсіну үшін ешқандай аудармашы керек еместігін айта отырып, П.И. Рычков қазақтардың эндоэтнонимі мен экзоэтнонимі арасында қайшылық бар екендігін атап өтті. Оның айтуы бойынша, Ресейде қазақтарға қатысты «киргиз-кайсаки» деген экзоэтноним қолданылса да, қазақтар өздерін «қазақтар» («казаки») деп атайды. Осы ретте ескерер жайт, П.И. Рычковтың пайымдауынша, қазақтардан басқа «киргизы» этнонимі кем дегенде екі халықты атау үшін қолданылады: «Біз «киргисы» немесе «киргисцы» де аталатын үш халықты білеміз. Ежелгі Сібірде Енисей өзенінің бойында қоныстанған. Әбілғазы хан олар туралы көп жазған еді... Олар ресейліктерге қарсы көтерілетін...». Сонымен бірге, автордың айтуынша, Орта Азияда «Ташкенттің ар жағында Ходжант, Наймачин және Мадталан сияқты қалалардың төңірегіндегі аймақты «Алатау киргизы» деп аталатын тағы бір байтақ жұрт мекендейді» (Рычков, 1762: 156–157, 131–133).

XVIII ғасырдың соңында Ресей империясының құрамындағы халықтардың этнографиясына арналған іргелі еңбектер шыға бастады. Мысалы, 1786 жылы белгілі ғалым П.С. Палластың «Ресей империясының әртүрлі аймақтарына жасалған саясат» еңбегі (Паллас, 1786) жарық көрді. Осы шығармасында қазақ халқын атау және оған қатысты әртүрлі ұғымдарды білдіру үшін автордың «киргиский», «киргизский», «киргизцы», «киргизкайсаки» сияқты сөздердің қолданғандығын көруге болады (Паллас, 1786: 380–391). Жалпақ тілмен айтқанда, XVIII ғасырдың екінші жартысында ресей тарихнамасында «казаки» сөзінің орнына «киргизцы» экзоэтнонимін қолдануға өту үрдісі байқалады. Яғни, аталмыш кезеңде ресей зерттеушілері қазақ этносын атау үшін «казаки», «Казачья орда» терминдерімен бірге «киргизцы», «Киргизская орда» ұғымдарын да қатар қолданды. Бұл жайт И.Г. Георгияның 1799 жылы жарық көрген «Ресей мемлекетінде тіршілік ететін барлық халықтардың

сипаттамасы» (Георги, 1799) деп аталатын шығармасында да көрініс табады. Бұл Ресей империясының территориясынғы халықтарға арналған еңбекте түркі халықтарының (татарлар, ноғайлар, башқұрттар, сахалар және т.б.) мәдени дәстүрлері аталмыш туындының екінші бөлігі сипатталады. Бұл ретте ерекше ескерер жайт - автор «киргизцы» этнонимін бірнеше халыққа қатысты, яғни қазақтар мен қырғыздарды, сондай-ақ Оңтүстік Сібірдегі түркі халықтарын атау үшін қолданады. Атап айтқанда, И.Г. Георгидің айтуынша, «қырғыздар («киргизцы») Енисей өзенінің жоғарғы ағысының бойын, Июс пен Абаканның төңірегіндегі жерді және бұдан әрі оңтүстік пен шығысқа қарай орналасқан территорияны мекендеді» (Георги, 1799: 119). Екіншіден, И.Г. Георгидің еңбегінде қырғыздардың («киргизцы») тағы бір тобы «Алтай қырғыздары» («Алтайские киргизцы») немесе «буруттар» деп аталады (Георги, 1799: 120). Үшіншіден, аталмыш жұмыста «Киргизские орды» туралы қысқаша мәліметтер де берілген. Бұл ретте автордың айтуы бойынша, «Киргизские орды» деп аталатын [жүздер] «Казачья орда» атымен де белгілі...» (Георги, 1799: 119). Осылайша қазақ халқын атау үшін қолданылған «казак» термині ресей тарихнамасында XVIII ғасырдың аяғына дейін сақталып тұрды.

XIX ғ. бірінші жартысында қазақ халқының этнонимі мәселесіне С.Б. Броневскийдің «Орта жүз қазақтары туралы» деп аталатын еңбегінде де көңіл бөлгендігін айтуымыз керек. Өзінің «Орта жүз қазақтары туралы» атты шығармасында ол орыс тілінде қазақ халқын атау үшін «киргиз-кайсак» экзоэтнонимінің қолданылатындығын айтып, автор төмендегідей жайтқа назар аударады: «...оларға (қазақтарға. – Г.С.) бұл атауды («киргиз-кайсак» экзоэтнонимін. – Г.С.) кім бергені туралы сенімді мәліметтер жоқ... Қалай болса да, олар өздерін «қазақ» («казак») деп айтады» (Броневский, 1830: 401–402). Қазақ даласының тарихын, географиясын және этнографиясын сипаттауымен танылған белгілі зерттеуші А.И. Левшин Қазақстанның тарихы мен географиясына, сондай-ақ этнографиясына арналған «Қазақ жүздері мен даласының сипаттамасы» атты үш томдық туындысында төмендегідей жайтқа ерекше назар аударады: «Қазақтардың тарихын сипаттар алдында ең алдымен Еуропада оларға бөтен атау бергендігін айтуға тиіспіз; сол атауды ресейліктерден басқа, олардың [қазақтардың] өздері және олармен көршілес халықтар қолданбайды. Бұл атау «киргиз» бен «кайсак» сияқты екі сөзден тұрады. «Киргиз» ұғымы бүгінге дейін «кара (черные) киргиз», «закаменные киргизы» және «буруты» атауларымен белгілі халықты білдіреді. «Казак» немесе «кайсак» сөзі, кейбір Шығыс елдерінің қаламгерлері айтқандай, Иса пайғамбардың туғанынан бұрын пайда болған ежелгі «қазақ» («казак») атауының бұрмаланған нұсқасы болып табылады. Осы ой-пікір дұрыс па, дұрыс емес пе, соны біз зерттемейміз. Бірақ орта ғасыр кезеңінде орыстардың көптеген топтарына өткен «казак» сөзін қазақтар қалыптасқаннан бері қолданған. Және қазірде де олар өздерін «қазақтар» («казак») деп атайды. Осы атаумен олар [қазақтар] парсылар мен бұхаралықтарға және хиуалықтарға, сондай-ақ Азияның басқа да халықтарына белгілі. Қытайлықтар алғашқы К әрпін жұмсартып «хасаки» дейді. XVIII ғасырға дейін Ресейде «киргиз-кайсаки» сөзін естімеген, соның орнына «казак», «Казачья орда» дейтін» (Левшин, 1832: 1 – 2.).

XIX ғасырдың орта шенінде қазақ халқының этногенезі мен этникалық тарихы мәселелеріне белгілі зерттеуші Ш.Ш. Уәлихановтың да көңіл бөлгендігін айта кету жөн. Атап айтқанда, өзінің «Қазақ шежіресі» (Валиханов, 1985) атты еңбегінде, қазақтардың құрамына кірген негізгі рулардың шығу тегі мәселесінің кейбір аспектілерін сипаттай отырып, Ш.Ш. Уәлиханов төмендегідей жайтқа ерекше назар аударады: «Қазақ халқы («киргиздер» («киргизы») өздерін де, Азияда шектесетін көршілері де оларды «казак» деп атайды) Ұлы жүз, Орта жүз және Кіші жүз деп аталатын үш жүзге бөлінеді; орыстар оларды «орда» деп атайды» (Валиханов, 1985: 151).

Қарастылып отырған тақырыптың этнонимдік аспектілеріне XIX ғасырдың соңы – XX ғасырдың бас кезеңіндегі белгілі ресей ғалымы, қазақ халқының дәстүрлі мәдениетіне байланысты көптеген еңбектердің авторы болған А.Н. Харузин де көңіл бөлген. Харузин келтірген материалдар оның практикалық бағдарлылығымен құнды. Атап айтқанда, ол өзінің 1888 жылы жарияланған «Далалық очерктер (Қазақтың Бөкей ордасы). Жол естелігінің

беттері» (1888) деп аталатын еңбегінде қазақ халқының этнонимі жөнінде өте қызықты мәліметтер келтіреді. Бұл ретте А.Н. Харузин жергілікті Өтешғали есімді қазақпен қазақ халқының этнонимдері туралы сөйлескендігін келтіреді.

– Мысалы, сіз, Өтешғали, «киргиз» дейсіз. Сіздер өздеріңізді солай атайсыздар ма?

– Жоқ. Орыстар бізді солай атайды. Мұның себебін біз білмейміз. Бірақ өзімізді біз «қазақ» («кхазак») дейміз.

– Казак па?

– Иә, қазақ.

– Сонда айырмашылық қандай? Сіз казаксыз, станицадағы Астраханнан келген адам да казак – Мен Астрахан казактарын айтып отырдым.

– Жоқ. Ол казак, ал мен қазақпын.

Мен қайтадан айтыңызшы, деп өтіндім.

– Станицада тұратын ол казак, ал мен қазақпын, – қайтадан айтты ол. Сонда мен «к»-дан кейін айтылатын «х»-ның не екендігін ұқтым. Кейінірек мен соны көп рет басқа қазақтардың («киргиз») мысалында тексердім. Басқа адамдарды да қазақ тіліндегі әңгімелерге құлақ коюды өтіндім. Ақыры Бөкей қазақтары («киргизы-букеевцы») өздерін казак емес, қазақ дейді деген қорытынды шығардым» (Харузин, 1888: 86–87).

А.Н. Харузин өзінің «Бөкей ордасының қазақтары (Антропологиялық-этнологиялық очерк)» (1889) атты тағы бір еңбегінде осы мәселеге ерекше назар аударғандығын көруге болады: «Бұдан бұрын көптеген авторлар қазақтар («киргизы») өздерін «киргиз» деп атамайтындықтарын жазған болатын. Яғни, бұл олардың атауы емес, қарақырғыздардың («каракиргизы») атауы болып табылады. Біз «киргизы» дейтіндер өздерін «қазақ» («казаки») деп атайды. Бөкей қазақтары («букеевские киргизы») туралы айтатын болсақ, олар «казак» сөзін біз сияқты емес, қырылдап айтады – қазақ («кхазак»). Мен талай рет қазақтардан бұл сөзді қайтадан айтыңызшы деп өтіндім. Нәтижесінде олардың расында «қазақ» дейтіндеріне көзім жетті. Бұған қосарым да бар: олар өздерін «қазақ» («кхазак») десе, Астрахан және Жайық казактарын «казак» деп атайды. Соған қарамастан мен осы сөзді қолданбаймын, өйткені халықтың өзін қалай атайтынын білу өте маңызды болса да, өз тілімізге сіңіп кеткен сөздің орнына олардың сөзін қолдануға аса қажет жоқ деп ойлаймын» (Харузин, 1889: 23–24).

XX ғасырдың бас кезеңінде де этнонимдер мәселесі ресей зерттеушілерінің зерттеу нысаны болып қала берді. Осы кезеңде қазақ халқының этнониміне байланысты мәселеге орыс мемлекеттік қайраткері, 1906–1908 жылдары Түркістан генерал-губернаторы болған Н.И. Гродеков қысқа болса да көңіл бөлді. Мысалы, өзінің «Сырдария облысының қазақтары және қырғыздары» атты еңбегінде (Гродеков, 1889) қазақ және қырғыз халықтарының дәстүрлі құқық жүйесін сипаттай отырып, ол төмендегідей ескертпе жасауды жөн деп көрді: «Біз «киргиз» дейтін халық өзін «қазақ» («казак») деп атайды» (Гродеков, 1889: 1). Аталған кезеңде қазақ этнонимі мәселесін зерттеген А.Е. Алекторов та төмендегідей ескертпе жасайды: «Еуропалық Ресейден оңтүстік-шығысқа қарай орналасқан батыс және ортаазиялық дала аймағын түгел дерлік мекендейтін «киргиз-кайсақ» немесе дұрысырақ айтқанда, «киргиз-казак» деп аталатын көшпелі түркі халқы бізде XVIII ғасырдан бері белгілі... Бұл халық өзін «қазақ» («казак»), яғни «еркін адамдар» («вольница», «люди вольные») деп атайды; ал «киргиз» атауы бауырлас болса да Ыстықкөлдің жанындағы басқа аймақты, сондай-ақ Әндіжан мен Қашғардың арасындағы таулы жерді мекендейтін халыққа жатады...» (Алекторов, 1900: 3).

Қарастырылып отырған мәселенің XIX ғ. екінші жартысы – XX ғ. бас кезеңінде Ресей империясында жарық көрген жалпылама басылымдарда да көрініс тапқандығын айта кетуіміз керек. Мысалы, 1879 жылы жарияланған «Ресей халықтары. Қазақтар» атты ұжымдық еңбекте (Народы России..., 1879) келесі жайтқа назар аударылады: «Өздерін қазақтар («киргизы») ғана емес, олармен көршілес қытайлықтар, бұхаралықтар және басқа халықтар да оларды «хасак», «кайсақ» және т.б. деп атайды. Содан олардың дұрысырақ «киргиз-кайсақ» деген атауы шыққан. Бұл атау («киргизы» – Г.С.) Аспан таулары мен Шу өзенінің бойын мекендейтін «бурут» немесе «дикокаменные киргизы» деген шағын қырғыз тайпасына жатады» (Народы

России..., 1879: 2–3). Қазақ халқының этнониміне байланысты мәселе 1880 жылғы «Ресей халықтары. Этнографиялық очерктер» (Ресей халықтары..., 1880) басылымында да баяндалған: «Қазақтар («киргизы») бірталай руға бөлінеді. Негізінен олар үш жүзге («орда») (Ұлы, Орта және Кіші) бөлінеді. Бұлардың ортақ атауы қазақтар («казаки») болып табылатын үш топ рулардан басқа, Тяньшанда көшіп жүрген «қарақырғыз» (кара-киргизы), «буруттар» («буруты») немесе «таулы аймақта тұратын қырғыздар» («ди́кокаменные киргизы») деп аталатын қырғыздар бар» (Народы России..., 1880: 148). 1885 жылы шыққан «Масатыдай құлпырған Ресей» (Живописная Россия..., 1885) атты ұжымдық еңбекте төмендегідей жайтқа назар аударылады: «Қазақ халқының («киргизский народ») тарихы түсініксіз әрі күрделі. Қазақтар («киргиз-кайсаки»), дұрысырақ айтқанда «казаки» алғаш рет XV ғасырда тарих сахнасына шыққан, ал біздің жылнамаларымызда оларға қатысты мәліметтер XVI ғ. дейінгі кезеңге жатады» (Живописная Россия..., 1885: 185). XX ғасырдың бас кезеңінде жарияланған «Ресей: Отанымыздың география тұрғысынан толық сипаттамасы» деп аталатын іргелі энциклопедиялық еңбекте былай айтылған: «Далалық облыстардың тұрғындары өздерін «қазақтар» («казак») деп атайды. «Қазақтарды («казаки») білдіретін қолданыстағы «киргиз» сөзін қазақтар бұрын ешқашан естімеген. Осы сөзді олар көбінесе орыстардан ести бастаған» (Россия ..., 1903: 142).

Осы тұста ескерер жайт, XX ғасырдың бас кезеңінде қазақ ұлттық элитасының кейбір өкілдері де орыс тіліндегі қазақ халқының этноэтнониміне ерекше көңіл бөлді. Мысал ретінде Жақып мырза Ақбайұлының қазақтың дәстүрлі құқығына арналған еңбегін келтіруге болады. Атап айтқанда, оның 1907 жылы орыс тілінде жарияланған мақаласының тақырыбында қазақ халқының этнонимі «khasakh» деп берілген (Акпаев, 1907: 1). Яғни, қазақ халқының эндоэтнонимін қазақ тіліндегі айтылуына барынша жақындатып беруге тырысқандығын айқын көрсетеді.

Қазақ халқының этнонимі мәселесіне көңіл бөлген авторлар ұлттық бірегейлік мәселесіне де ерекше назар аударғандығын айтуымыз да керек. Мысалы, жоғарыда аталған еңбектердің бірінде төмендегідей жолдар келтірілген: «Қазақтарда («киргизы») ана тіліне, жалпы өздерінің ұлты мен тарихына деген сезім едәуір жоғары деңгейде тұрады. Орыс тілін жақсы білетін қазақ («киргиз») сотта орысша сөйлемейді, ол сотпен міндетті түрде аудармашы арқылы сөйлеседі» (Народы России..., 1880: 149). Осы мәселеге байланысты ой-пікірін белгілі ғалым В.В. Радлов та білдірген: «...рулардың атаулары қазақтардың («казак-киргизы») моңғол, соның ішінде самоед элементтері де бар негізінен әртүрлі түркі тайпаларынан қалыптасқандықтарын айқын көрсетсе де, әлеуметтік және тілдік тұрғыдан қарайтын болсақ, ұлаңғайыр аймақтағы барлық қазақтар («киргизы») бір-бірімен әбден сіңісіп кетті. Сондықтан да біз оларды біртұтас халық деп айтуға құқылымыз. Өйткені оларға жалпы өз халқының бірлігі мен ажырамастығы деген сезім тән» (Радлов, 1989: 111).

Қорытынды

Жоғарыда жазылғандарды ескере отырып, төмендегідей қорытындалар шығаруға болады. Біріншіден, қазақ халқының эндоэтнонимі ретінде «қазақ» сөзі қолданылады. Бұл ұғымды қазақтар шамамен XV ғасырдан бастап қолдана бастаған. XVIII ғасырға дейін орыс тілінде қазақ халқын атау үшін «казаки» сөзінің қолданылғандығын көруге болады. Тиістісінше аталмыш кезеңде ресей деректері мен ресми құжаттарында Қазақ хандығы «Казачья орда» деп аталды. Екіншіден, шамамен XVIII ғасырдың орта шенінен бастап ресей зерттеушілерінің қаламынан шыққан іргелі еңбектері мен жол естеліктерінде қазақ халқын атау үшін орыс тілінде «киргиз», «киргиз-казак», «киргиз-кайсак» сияқты этнонимдердің қолданыла бастағандықтарын атап өткендігін айта кетуіміз керек. Алайда, егер XVIII ғасырдың соңына дейін «киргиз» этнонимімен қатар кейбір ресей зерттеушілерінің, соның ішінде И.Г. Георгидің еңбегінде, «Казачья орда» ұғымы кездессе, XIX ғасырдың бас кезеңінен бері ресей тарихнамасында аталмыш термин қолданыстан шықты. XIX ғасырдың екінші жартысында, орыс авторлары атап өткендей, қазақтар өздерін «қазақ» деп атады. Үшіншіден, қазақ және қырғыз халықтарының тілдерінің, сондай-ақ, дәстүрлі мәдениетінің

бір-біріне ұқсас болғандығына қарамастан, ресей тарихнамасында қазақтар мен қырғыздарды бір-бірінен нақты бөлу байқалады. Сондықтан да, ресей зерттеушілері еңбектерінде қазақтарды атау үшін «киргизы», «казак-киргизы», «киргиз-кайсаки» сияқты этнонимдерді қолданса, қырғыз халқының өкілдерін «черные киргизы», «кара-киргизы», «ди́кокаменные киргизы» деп атаған. Төртіншіден, ресей зерттеушілері қазақ халқының мықты ұлттық бірегейлігі мен нақты ұлттық санасы туралы жазды.

References

- Alektorov, 1900 — *Alektorov A.E.* Ukazatel knig, zhurnalnykh i gazetnykh statey i zametok o kirgizakh [Index of books, magazines, newspapers and notes about the Kyrgyz people]. Kazan: Tipolitografiya, 1900. 991 p. (In Russ.).
- Bromley, 1983 — *Bromley Yu.V.* Ocherki teorii etnosa [Essays on the Theory of Ethnogenesis]. Moscow: Nauka, 1983. 416 s. (In Russ.).
- Brezhneva, 2017 — *Brezhneva S.N.* Narody Turkestana v sostave Rossyskoy imperii // Rossyskiye regiony: vzglyad v budushcheye [The Peoples of Turkestan as Part of the Russian Empire // Russian Regions: A Look into the Future]. 2017. № 1. T. 1. P. 1–23. (In Russ.).
- Bronevsky, 1830 — *Bronevsky S.B.* O Kirgiz-Kaysakakh Sredney Ordy (O granitsakh kirgiztsev. Proiskhozhdeniye kirgiz. Narodnye predaniya. Nechto iz Sibirskoy istorii i kirgiztsakh. Pereseleniye Kirgiztsov na step Zyungortsami zanimayemuyu. O khanakh Kirgizskikh. Poryadok vozvedeniya khanov) [About the Kirghiz-Kaisaks of the Middle Horde (About the borders of the Kirghiz. The origin of the Kirghiz. Folk legends. Something from Siberian history and the Kirghiz. The migration of the Kirghiz to the steppe occupied by the Zyungorts. About the Kirghiz khans. The order of the raising of khans)] // Otechestvennye zapiski. SPb., 1830. Ch. XLI. Kn. CXIX. Avgust. P. 400–420. (In Russ.).
- Akpayev, 1907 — *Akpayev Yakub-murza.* Nabroski po obychnomu, v chastnosti brachnomu pravu, kirgizov-khazahov [Sketches of the customary law, in particular the marriage law, of the Khazaks] // Zapiski Semipalatinskogo podotdela Zapadno-Sibirskogo otdela Russkogo geograficheskogo obshchestva. Semipalatinsk, 1907. Vyp. III. C. 1–11. (In Kaz.).
- Valikhanov, 1985 — *Valikhanov Ch.Ch.* Kirgizskoye rodosloviye [Kirghiz ancestry] // Sobraniye sochineniy v pyati tomakh. Alma-Ata: Kaz. sov. entsikl., 1985. T. II. S. 148–166. (In Russ.).
- Georgi, 1799 — *Georgi I.G.* Opisanie vsekh obitayushchikh v Rossyskom gosudarstve narodov. Ikh zhiteyskikh obryadov, obyknoveny, odezhd, zhilishch, uprazhneny, zabav, veroispovedanii i drugikh dostopamyatnostey. V chetyrekh chastyakh [Description of all the peoples living in the Russian state. Their daily customs, habits, clothing, housing, exercises, amusements, religion and other attractions. In four parts]. Sankt-Peterburg: Imperator. akad. nauk, 1799. Ch. 2. O narodakh tatarskogo plemeni i drugikh ne reshennogo eshche proiskhozhdeniya severnykh sibirskikh. 178 s. (In Russ.).
- Grodekov, 1889 — *Grodekov N.I.* Kirgizy i kara-kirgizy Syrdaryinskoy oblasti [Kirghiz and Kara-Kirghiz of the Syrdarya region]. Tashkent: Tipo-Litografiya S. I. Lakhtina, 1889. T. 1 Yuridichesky byt. 503 p. (In Russ.).
- Zhanuzaq, 2015 — *Zhanuzaq T.* «Qazaq» aty qaydan shyqqan [Where did the word "Kazakh" come from?] // 2015. № 3. P. 27–33. (In Kaz.).
- Zhivopisnaya Rossiya..., 1885 — *Zhivopisnaya Rossiya.* Otechestvo nashe v zemelnom, istoricheskom, plemennom, ekonomicheskom i bytovom znachenii [Picturesque Russia. Our Fatherland in land, historical, tribal, economic and everyday meaning] / Pod obshchey red. P.P. Semenova. T. Kh. Russkaya Srednyaya Aziya. SPb., M.: Izd. Tovarishchestva M.O. Volf, 1885. 452 p. (In Russ.).
- Komekov, Sultanov, 2017 — *Komekov B., Sultanov T.* «Qazaq» termini zhane etnonimi [The term and ethnonym "Cossack"] // QazUU Khabarshysy. 2017. № 1 (84). 31–35-b. (In Kaz.).
- Levshin, 1832 — *Levshin A.* Opisanie kirgiz-kazachykh ili kirgiz-kaysatskikh ord i stepy [Description of the Kirghiz-Kazak or Kirghiz-Kaisat hordes and steps]. SPb.: Tipografiya Karla Krayya, 1832. Ch. 2. Istoricheskiye izvestiya. 333 p. (In Russ.).
- Narody Rossii, 1879 — *Narody Rossii.* Kirgizy [Peoples of Russia. The Kazaks]. Sankt-Peterburg: Tip. Tov. «Obshchestvennaya polza», 1879. 58 s. (In Russ.).
- Narody Rossii..., 1880 — *Narody Rossii.* Etnograficheskiye ocherki [Peoples of Russia. Ethnographic Sketches]. SPb.: Tipografiya Tovarishchestva «Obshchestvennaya polza», 1880. 648 p. (In Russ.).
- Pallas, 1786 — *Pallas P.S.* Puteshestviye po raznym mestam Rossyskogo gosudarstva po poveleniyu Sankt-Peterburgskoy Imperatorskoy Akademii Nauk [Travels to various places in the Russian state by order of the St. Petersburg Imperial Academy of Sciences]. Kn. 2, Ch. 2. 1770 goda. Sankt-Peterburg: Imperator. Akad. nauk, 1786. 571 s. (In Russ.).
- Radlov, 1989 — *Radlov V.V.* Iz Sibiri [From Siberia]. M.: Nauka, 1989. 749 p. (In Russ.).
- Rossiia..., 1903 — *Rossiia: polnoye geograficheskoye opisanie nashego Otechestva. Nastolnaya i dorozhnaya kniga dlya russkikh lyudey* [Russia: A Complete Geographical Description of Our Homeland. A Handbook and Travel Guide for Russians] / pod red. V. P. Semenova. SPb.: Izd-vo A. F. Devriyena, 1903. T. 18. Kirgizsky kray. 488 p. (In Russ.).
- Rychkov, 1762 — *Rychkov P.I.* Topografiya Orenburgskaya, to est obstayatelnoye opisanie Orenburgskoy gubernii [Orenburg topography, that is, a detailed description of the Orenburg province]. SPb.: Imperatorskaya akademiya nauk, 1762. Ch. 1. 331 p. (In Russ.).
- Samoylovich, 1927 — *Samoylovich A.N.* O slove «kazak» [About the word "Kazakh"] // Kazaki: Antropologicheskiye ocherki. Leningrad, 1927. S. 12–18. (In Russ.).

- Uskenbay, 2016 — *Uskenbay K.* O terminakh «kazakhi» i «Kazakhskoye gosudarstvo» v istochnikakh [On the terms “Kazakhs” and “Kazakh state” in sources] // *edu e-history*. 2016. № 4 (8). P. 396–401. (In Russ.).
- Kharuzin, 1888 — *Kharuzin A.N.* Stepnye ocherki (Kirgizskaya Bukeyevskaya orda). Stranitsy iz zapisnoy knigi [Steppe Notes (Kirghiz Bukeyev Horde). Pages from a Notebook]. M.: Tipografiya A. A. Levenson, 1888. 110 p. (In Russ.).
- Kharuzin, 1889 — *Kharuzin A.N.* Kirgizy Bukeyevskoy Ordy (Antropologo-etnologichesky ocherk) [Kirghiz of the Bukeyev Horde (Anthropological and ethnological essay)]. M.: Tipografiya A.A. Levenson, 1889. Vyp. 1. 550 p. (In Russ.).
- Yarkov, 2021 — *Yarkov A.P.* Srednyaya Aziya i Zapadnaya Sibir vo vtoroy polovine XVI v.: politicheskiye i etnokulturnye svyazi [Central Asia and Western Siberia in the second half of the 16th century: political and ethnocultural relations] // *Narody i religii Yevrazii*. 2021. № 3 (26). P. 82–91. (In Russ.).

Әдебиеттер

- Акпаев, 1907 — *Акпаев Якуб-мурза*. Наброски по обычному, в частности брачному праву, киргизов-казахов // *Записки Семипалатинского подотдела Западно-Сибирского отдела Русского географического общества*. Семипалатинск, 1907. Вып. III. С. 1–11.
- Алекторов, 1900 — *Алекторов А.Е.* Указатель книг, журнальных и газетных статей и заметок о киргизах. Казань: Типолиитография, 1900. 991 с.
- Брежнева, 2017 — *Брежнева С.Н.* Народы Туркестана в составе Российской империи // *Российские регионы: взгляд в будущее*. 2017. № 1. Т. 1. С. 1–23.
- Бромлей, 1983 — *Бромлей Ю.В.* Очерки теории этноса. Москва: Наука, 1983. 416 с.
- Броневский, 1830 — *Броневский С.Б.* О Киргиз-Кайсаках Средней Орды (О границах киргизцев. Происхождение киргиз. Народные предания. Нечто из Сибирской истории и киргизцах. Переселение Киргизцов на степь Зюнгорцами занимаемую. О ханах Киргизских. Порядок возведения ханов) // *Отечественные записки*. Санкт-Петербург, 1830. Ч. XLI. Кн. CXIX. Август. С. 400–420.
- Валиханов, 1985 — *Валиханов Ч.Ч.* Киргизское родословие // *Собрание сочинений в пяти томах*. Алма-Ата: Каз. сов. энцикл., 1985. Т. II. С. 148–166.
- Георги, 1799 — *Георги И.Г.* Описание всех обитающих в Российском государстве народов. Их житейских обрядов, обыкновений, одежд, жилищ, упражнений, забав, вероисповеданий и других достопамятностей. В четырех частях. Санкт-Петербург: Император. акад. наук, 1799. Ч. 2. О народах татарского племени и других не решенного еще происхождения северных сибирских. 178 с.
- Гродеков, 1889 — *Гродеков Н.И.* Киргизы и кара-киргизы Сырдарьинской области. Ташкент: Типо-Литография С. И. Лахтина, 1889. Т. 1 Юридический быт. 503 с.
- Жақып..., 1907 — *Жақып мырза Акбайұлы* // *Қарқаралы*. 1991. № 1. 65–73-б.
- Жанұзақ, 2015 — *Жанұзақ Т.* «Қазақ» аты қайдан шыққан // 2015. № 3. С. 27–33.
- Живописная Россия..., 1885 — *Живописная Россия*. Отечество наше в земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении / Под общей ред. П.П. Семенова. Т. X. Русская Средняя Азия. Санкт-Петербург, Москва: Изд. Товарищества М.О. Вольф, 1885. 452 с.
- Көмеков, Султанов, 2017 — *Көмеков Б., Султанов Т.* «Қазақ» термині және этнонимі // *ҚазҰУ Хабаршысы*. 2017. № 1 (84). 31–35-б.
- Левшин, 1832 — *Левшин А.* Описание киргиз-казахских или киргиз-кайсацких орд и степей. Санкт-Петербург: Типография Карла Крайя, 1832. Ч. 2. Исторические известия. 333 с.
- Народы России, 1879 — *Народы России*. Киргизы. Санкт-Петербург: Тип. Тов. «Общественная польза», 1879. 58 с.
- Народы России..., 1880 — *Народы России*. Этнографические очерки. Санкт-Петербург: Типография Товарищества «Общественная польза», 1880. 648 с.
- Паллас, 1786 — *Паллас П.С.* Путешествие по разным местам Российского государства по повелению Санкт-Петербургской Императорской Академии Наук. Кн. 2, Ч. 2. 1770 года. Санкт-Петербург: Император. Акад. наук, 1786. 571 с.
- Радлов, 1989 — *Радлов В.В.* Из Сибири. Москва: Наука, 1989. 749 с.
- Россия..., 1903 — *Россия*: полное географическое описание нашего Отечества. Настольная и дорожная книга для русских людей / под ред. В. П. Семенова. Санкт-Петербург: Изд-во А. Ф. Девриена, 1903. Т. 18. Киргизский край. 488 с.
- Рычков, 1762 — *Рычков П.И.* Топография Оренбургская, то есть обстоятельное описание Оренбургской губернии. Санкт-Петербург: Императорская академия наук, 1762. Ч. 1. 331 с.
- Самойлович, 1927 — *Самойлович А.Н.* О слове «казак» // *Казак: Антропологические очерки*. Ленинград, 1927. С. 12–18.
- Ускенбай, 2016 — *Ускенбай К.* О терминах «казахи» и «Казахское государство» в источниках // *edu.e-history*. 2016. № 4 (8). С. 396–401.
- Харузин, 1888 — *Харузин А.Н.* Степные очерки (Киргизская Букеевская орда). Страницы из записной книги. Москва: Типография А. А. Левенсон, 1888. 110 с.
- Харузин, 1889 — *Харузин А.Н.* Киргизы Букеевской Орды (Антрополого-этнологический очерк). Москва: Типография А.А. Левенсон, 1889. Вып. 1. 550 с.
- Ярков, 2021 — *Ярков А.П.* Средняя Азия и Западная Сибирь во второй половине XVI в.: политические и этнокультурные связи // *Народы и религии Евразии*. 2021. № 3 (26). С. 82–91.

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Kupenova G.Y., Smanova A.M. THE «SCHOOL QUESTION» IN THE HISTORY OF THE TURKIC-MUSLIM PEOPLES OF RUSSIA (BASED ON THE MATERIALS OF THE PRE-REVOLUTIONARY TATAR PRESS).....	1563
Kasymkhan K., Sauyrkan Y. RELIGIOUS AND SOURCE-STUDY ASPECTS OF MASHKHUR ZHUSIP KOPEULY'S MANUSCRIPT “DIN TAGYLYMY”.....	1575

HISTORY

Kabuldinov Z.E., Beisembayeva A.R., Mussabalina G.T. FOREIGN POLICY OF THE DZUNGAR KHANATE TOWARD THE KAZAKH KHANATE IN THE 1630S–1680S.....	1588
Abdikhanova A.E., Akhmetova Zh.K., Abdimanov S.A. PRINCIPLES OF THE STRUGGLE FOR NATIONAL STATEHOOD (USING THE EXAMPLE OF THE «USH ZHUZ» PARTY).....	1605
Abdullaeva A., Dinashva L., Myrzaliyeva E. THE EVOLUTION OF TRADITIONAL URBAN CULTURE OF TURKESTAN IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY.....	1619
Adilbaeva A.S., Bakitzhanova A.B., Gabdullina A.Zh. THE SIZE AND ETHNIC COMPOSITION OF THE POPULATION OF SEMEY DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE.....	1636
Dadabayeva G., Gerald Pech. GERMANS IN KAZAKHSTAN: HISTORY OF RESETTLEMENT AND ADAPTATION IN THE TWENTIETH CENTURY.....	1649
Jursunbayev B.A., Zhubanyshov B.T., Danabekova D.I. THE CULT OF MOUNTAINS IS THE ORIGINAL SOURCE OF THE TENGRIAN WORLDVIEW.....	1662
Koja M.B., Sandybayeva A.D., Primkulova G.J. SOME RESEARCH RESULTS OF THE AL-KHOJA-ATA COMPLEX IN THE CITY OF TURKESTAN.....	1680
Legkiy D.M., Ibrayev Y.Y., Tabuldenov A.N. LEADERS OF THE KAZAKH NATIONAL MOVEMENT IN DOCUMENTS OF POLITICAL INVESTIGATION (ORENBURG, AUGUST 1916).....	1693
Oralova A.A. THE HISTORICAL ROLE OF KOZHABERGEN BATYR IN THE EASTERN FRONTIER POLICY OF THE KAZAKH KHANATE	1707
Saktaganova Z.G., Yelibayev T.A. THE TURGAY REGION BASED ON THE MATERIALS OF THE FIRST GENERAL CENSUS OF THE POPULATION OF THE RUSSIAN EMPIRE OF 1897.....	1720
Sydykov E.B., Sailaubay E.E., Düysen S.Zh. THE PRODUCTIVE WORK OF BALZHAN BOLTIRIKOVA DURING HER DIPLOMATIC SERVICE AT THE UNITED NATIONS.....	1735
Tassilova A.A., Zhappasov Z.E. WOMEN IN WARTIME SOVIET SOCIETY.....	1750
Turlybai B.S., Kenzhebaev G.K. THE ROLE OF THE NEWSPAPER "BIRLIK TUY" IN RAISING EDUCATIONAL ISSUES AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.....	1762
Tokishkadirov B., Dautova A., Issin A. HISTORICAL AND CULTURAL REPRESENTATION OF KAZAKH-DZHUNGAR RELATIONS IN FOLK LITERATURE (BASED ON THE SONG "AIKUNIM" COMPOSED BY SHAKARIM).....	1776
Shukeeva A.T., Bukanova R.G., Utegenov M.Z. EVERYDAY LIFE OF THE RURAL POPULATION OF THE NORTHERN REGIONS OF KAZAKHSTAN IN THE 1950s–1960s THROUGH THE PRISM OF HISTORICAL MEMORY.....	1792

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Sakhi Zh., Aidymbayeva A. GENDER POLICY IN EARLY 20TH-CENTURY KAZAKH SOCIETY ON THE PAGES OF THE “AIQAP” JOURNAL: A MEDIA-ETHNOGRAPHIC ANALYSIS.....	1808
Syzdykova G.M. ENDO- AND EXO-ETHNONYMS OF THE KAZAKH PEOPLE IN RUSSIAN HISTORIOGRAPHY OF THE SECOND HALF XVIII – EARLY XX CENTURIES.....	1824
Kaliyeva B.T., Tleubekova G.B. THE WAY OF LIFE OF KAZAKH PEOPLE IN THE MATERIALS OF RUSSIAN IMPERIAL EXPEDITIONS AND THE WORKS OF RUSSIAN TRAVELERS OF THE 18TH–19TH CENTURIES.....	1834

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Купенова Г.Ы., Сманова А.М. РЕСЕЙДЕГІ ТҮРКІ-МҰСЫЛМАН ХАЛЫҚТАРЫ ТАРИХЫНДАҒЫ «МЕКТЕП МӘСЕЛЕСІ» (РЕВОЛЮЦИЯҒА дейінгі татар баспасөзінің деректері негізінде).....	1563
Қасымқан Қ., Сауырқан Е. МӘШҰР ЖҮСІП КӨПЕЙҰЛЫНЫҢ «ДІН ТАҒЫЛЫМЫ» ҚОЛЖАЗБАСЫНЫҢ ДІНТАНУЛЫҚ ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР.....	1575

ТАРИХ

Қабылдинов З.Е., Бейсембаева А.Р., Мұсаубалина Г.Т. 1630–1680-ЖЫЛДАРЫ ЖОҢҒАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНА ҚАТЫСТЫ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ.....	1588
Абдиханова А.Е., Ахметова Ж.Қ., Абдиманов С.Ә. ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІК ЖОЛЫНДАҒЫ КҮРЕСКЕРЛІК ҰСТАНЫМДАР («ҮШ ЖҮЗ» ПАРТИЯСЫ МЫСАЛЫНДА).....	1605
Абдуллаева А.Т., Динашева Л.С., Мырзалиева Э.К. XIX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ.....	1619
Адилбаева А.С., Бақытжанова А.Б., Габдуллина А.Ж. ТӘУЕЛСІЗДІК КЕЗЕҢІНДЕГІ СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ХАЛҚЫНЫҢ САНЫ МЕН ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРАМЫ.....	1636
Дадабаева Г., Пек Д. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ НЕМІСТЕР: XX ҒАСЫРДАҒЫ ҚОНЫС АУДАРУ МЕН БЕЙІМДЕЛУ ТАРИХЫ.....	1649
Жүрсінбаев Б.А., Жұбанышов Б.Т., Данабекова Д.И. ТАУ КУЛЬТІ – ТӨНІРЛІК ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ АЛҒАШҚЫ БАСТАУЫ.....	1662
Қожа М., Сандыбаева А., Примкулова Г. ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛ-ҚОЖА-АТА КЕШЕНІ ЗЕРТТЕУЛЕРІНІҢ КЕЙБІР НӘТИЖЕЛЕРІ.....	1680
Легкий Д.М., Ибраев Е.Е., Табулденев Ә.Н. ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ЖЕТЕКШІЛЕРІ САЯСИ ТЕРГЕУ ҚҰЖАТТАРЫНДА (ОРЫНБОР, 1916 Ж. ТАМЫЗ).....	1693
Оралова А.А. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ ШЫҒЫС ШЕКАРАЛАРЫНДАҒЫ САЯСАТЫНДА ҚОЖАБЕРГЕН БАТЫРДЫҢ ТАРИХИ РӨЛІ.....	1707
Сақтағанова З.Г., Елібаев Т.А. ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫ РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ 1897 ЖЫЛҒЫ БІРІНШІ ЖАЛПЫХАЛЫҚТЫҚ ХАЛЫҚ САНАҒЫ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША.....	1720
Сыдыков Е., Сайлаубай Е., Дүйсен С. БАЛЖАН БӨЛТІРКОВАНЫҢ БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫНА ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ИССАПАРЛАРЫ КЕЗІНДЕГІ ТИІМДІ ЖҰМЫСТАРЫ.....	1735
Тасилова А.А., Жаппасов Ж.Е. СОҒЫС ЖАҒДАЙЫНДА ӘЙЕЛДЕРДІҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРГЕ БЕЙІМДЕЛУІ.....	1750
Турлыбай Б.С. Кенжебаев Ғ.К. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ «БІРЛІК ТУЫ» ГАЗЕТІНІҢ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІН КӨТЕРУДЕГІ РӨЛІ.....	1762
Токишкандиров Б., Даутова А., Исин А. ФОЛЬКЛОР МАТЕРИАЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ЖОҢҒАР ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ КӨРІНІСІ (ШӘКӘРІМНЕН ЖЕТКЕН «АЙКҮНІМ» ӘНІ МЫСАЛЫНДА).....	1776
Шукеева А.Т., Буканова Р.Г., Утегенов М.З. XX ҒАСЫРДЫҢ 50–60-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ӨНІРЛЕРІНДЕГІ АУЫЛ ХАЛҚЫНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІ ТАРИХИ ЖАДЫ АЯСЫНДА.....	1792

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Сахи Ж., Айдымбаева А. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК САЯСАТ «АЙҚАП» ЖУРНАЛЫ БЕТТЕРІНДЕ: МЕДИА-ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ТАЛДАУ.....	1808
Сыздыкова Г.М. XVIII ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – XX ҒАСЫРДЫҢ БАС КЕЗЕҢІНДЕГІ РЕСЕЙ ТАРИХНАМАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭНДО ЖӘНЕ ЭКЗОЭТНИМДЕРІ.....	1824
Калиева Б.Т., Тлеубекова Г.Б. XVIII-XIX ҒҒ. РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫ ҰЙЫМДАСТЫРҒАН ЗЕРТТЕУ ЭКСПЕДИЦИЯ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ОРЫС САЯХАТШЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІГІ.....	1834

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Купенова Г.Б., Сманова А.М. «ШКОЛЬНЫЙ ВОПРОС» В ИСТОРИИ ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИХ НАРОДОВ РОССИИ (ПО МАТЕРИАЛАМ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ТАТАРСКОЙ ПЕЧАТИ).....	1563
Касымхан Қ., Сауыркан Е. РЕЛИГИОВЕДЧЕСКИЕ И ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РУКОПИСИ «ДІН ТАҒЫЛЫМЫ» МАШХУРА ЖУСУПА КОПЕЙУЛЫ.....	1575

ИСТОРИЯ

Қабылдинов З.Е., Бейсембаева А.Р., Мұсаубалина Г.Т. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ДЖУНГАРСКОГО ХАНСТВА В ОТНОШЕНИИ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА В 1630–1680-Е ГОДЫ.....	1588
Абдиханова А.Е., Ахметова Ж.К., Абдиманов С.А. ПРИНЦИПЫ БОРЬБЫ ЗА НАЦИОНАЛЬНУЮ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ (НА ПРИМЕРЕ ПАРТИИ «УШ ЖУЗ»).....	1605
Абдуллаева А.Т., Динашева Л.С., Мырзалиева Э.К. ЭВОЛЮЦИЯ ТРАДИЦИОННОЙ ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЫ ГОРОДА ТУРКЕСТАНА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА.....	1619
Адилбаева А.С., Бакытжанова А.Б., Габдуллина А.Ж. ЧИСЛЕННОСТЬ И ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ ГОРОДА СЕМЕЙ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ.....	1636
Дадабаева Г., Пек Д. НЕМЦЫ КАЗАХСТАНА: ИСТОРИЯ ПЕРЕСЕЛЕНИЙ И АДАПТАЦИИ В XX ВЕКЕ.....	1649
Журсинбаев Б.А., Жубанышов Б.Т., Данабекова Д.И. КУЛЬТ ГОР – ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЙ ИСТОК ТЕНГРИАНСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ.....	1662
Кожан М., Сандыбаева А., Примкулова Г. НЕКОТОРЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ КОМПЛЕКСА АЛЬ-ХОДЖА-АТА В ГОРОДЕ ТУРКЕСТАНЕ.....	1680
Легкий Д.М., Ибраев Е.Е., Табулденев А.Н. ЛИДЕРЫ КАЗАХСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ В ДОКУМЕНТАХ ПОЛИТИЧЕСКОГО СЫСКА (ОРЕНБУРГ, АВГУСТ 1916 Г.).....	1693
Оралова А.А. ИСТОРИЧЕСКАЯ РОЛЬ КОЖАБЕРГЕНА БАТЫРА В ПОЛИТИКЕ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА НА ВОСТОЧНЫХ РУБЕЖАХ.....	1707
Сактаганова З.Г., Елибаев Т.А. ТУРГАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ ПО МАТЕРИАЛАМ ПЕРВОЙ ВСЕОБЩЕЙ ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ 1897 ГОДА.....	1720
Сыдыков Е., Сайлаубай Е., Дуйсен С. ПЛОДОТВОРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАЛЖАН БОЛТИРИКОВОЙ ВО ВРЕМЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ.....	1735
Тасилова А.А., Жаппасов Ж.Е. ЖЕНЩИНЫ В СОВЕТСКОМ ОБЩЕСТВЕ В ГОДЫ ВОЙНЫ.....	1750
Турлыбай Б.С., Кенжебаев Г.К. РОЛЬ ГАЗЕТЫ «БІРЛІК ТУЫ» В ПОДНЯТИИ ПРОБЛЕМ ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА.....	1762
Токишкандиров Б., Даутова А., Исин А. ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ ОТРАЖЕНИЕ КАЗАХСКО-ДЖУНГАРСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В ФОЛЬКЛОРНЫХ МАТЕРИАЛАХ (НА ПРИМЕРЕ ПЕСНИ «АЙКҮНІМ», ДОШЕДШЕЙ ОТ ШАКАРИМА).....	1776
Шукеева А.Т., Буканова Р.Г., Утегенов М.З. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ СЕВЕРНЫХ РАЙОНОВ КАЗАХСТАНА В 50-60-Х ГОДАХ XX В. ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ.....	1792

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Сахи Ж., Айдымбаева А. ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ НАЧАЛА XX ВЕКА НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА «АЙКАП»: МЕДИА-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	1808
Сыздыкова Г.М. ЭНДО- И ЭКЗОЭТНОНИМЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА В РОССИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII – НАЧАЛА XX В.....	1824
Калиева Б.Т., Тлеубекова Г.Б. ОБРАЗ ЖИЗНИ КАЗАХСКОГО НАРОДА В МАТЕРИАЛАХ ЭКСПЕДИЦИЙ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ И ТРУДАХ РУССКИХ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ XVIII–XIX ВЕКОВ.....	1834

ASIAN JOURNAL “STEPPE PANORAMA”

2025. 12 (6)

Бас редактор:

Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:

Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТЖЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй